SIMBOLISTICA ARTEI PALEOCRESTINE

Arta bizantina, potrivit esteticianului si criticului de arta Herbert Read este „cea mai curata forma de arta religioasa pe care a cunoscut-o crestinismul". Ea a aparut in Imperiul Crestin al Rasaritului elenist ca o arta sacra, duhovniceasca, nu doar prin esenta si aspiratie ci si prin continut si modalitate de expresie, desavarsind frumusetea cultului crestin.

Vechile manifestari ale artei sacre - arta paleocrestina - ilustreaza aparitia formelor estetice inregistrate in primele secole in cadrul Imperiului Bizantin, fiind "laboratorul" initial al iconografiei bizantine.

Primele vestigii ale artei crestine sunt localizate in ambianta cimiteriala a hipogeelor mediteraniene, cele mai cunoscute dintre acestea sunt cele din catacombele Romei. Credinta in nemurirea sufletelor si invierea trupurilor i-au determinat pe crestini nu doar sa evite incinerarea si sa adopte ca regula generala inhumarea celor raposati, dar si sa acorde o atentie speciala ritualului si decorului funerar. De aceea, era firesc ca primii crestini sa fie insotiti de acele semne-simbol care sa le ingaduie sa se recunoasca intre ei, iar odata cu apartenenta comunitara, sa le ateste credinta in nemurirea sufletului si in speranta Invierii: „Ziua Invierii (…) unii pe altii sa ne imbratisam; sa zicem fratilor si celor ce ne urasc pe noi, sa iertam toate pentru Inviere" [1].

Simbolurile paleocrestine, oricat de primitive ar parea in zilele noastre,fac parte dintr-o lunga traditie atat ebraica si iudaica, cat si pagana. Ele sunt de fapt primele imagini atribuite crestinismului si apartin unui fond mesianic complex. Geniul crestinismului-fie ca a fost vorba despre texte sau imagini- a avut extraordinarul dar de a-si insusi, de a transpune si de a transforma aceste traditii, astfel incat arta primitivilor va deveni o arta pretioasa, foarte rafinata si mereu sfintitoare: arta bizantina.

I.1. Pestele si ancora

Pestele este unul dintre cele mai vechi simboluri ale Mantuitorului Iisus Hristos. Septuaginta traduce ebraicul *dag* prin grecescul *ichtus* care inseamna „peste". Mai exista un cuvant care denumeste pestii mari – cum ar fi tonul, sau cetaceele, cum ar fi balena, orca si prin analogie monstrii marini – si care este traducerea pentru ebraicul *tannin* acest cuvant grecesc este *ketos*. Pestele la evrei simboliza „apa vie".

Fig. 1 mozaic simbolizand „apa vie”; secolul IV, Roma

La greci si la latini pestele prin excelenta era delfinul; delfinul este cel care salveaza naufragiatii si ii duce pe spinarea sa, sanatosi la mal; se lupta cu orcile care sunt gata sa devoreze naufragiatii. De asemenea ancora este tot un simbol al apei si al salvarii; ambele simboluri sunt definitorii pentru salvare, pentru mantuire, dar ancora reprezinta mai mult speranta mantuirii iar delfinul este instrumentul prin care vine mantuirea. Crestinii au preluat usor simbolul pestelui deoarece Iisus Hristos este Dumnezeu care a venit pe lume, a luat trup de om, a patimit, a murit si a inviat pentru a le arata oamenilor calea mantuirii. Iisus Hristos este Mantuitorul sufletelor celor „naufragiati” si a celor care si-au pus nadejdea si speranta in El. Ancora poate fi privita ca simbol al crucii, un element definitoriu pentru primii crestini care astfel se diferentiau de restul oamenilor. Pe un jasp rosu aflat la British Museum se poate observa un delfin sprijinit de bara verticala a ancorei. Se poate crede ca acest simbol este pagan, dar in acest desen simbolic se afla si o cruce cu bratele egale care ii defineste originea crestina si care demonstreaza faptul ca primii crestini au adoptat aceste elemente simbolistice.

Reprezentarea grafica a pestelui este: Literele grecesti reprezinta acronimul de la „Iesous CHristos THeou Uios Soter” care inseamna „Iisus Christos Fiul

Dumnezeului Mantuitor". Aceasta sintagma este, intr-un fel, rezumatul doctrinei crestine si este prima marturisire de credinta a crestiniilor.

Origene, in *Comentarii la Sfantul Matei (P.G.,* vol. XIII, col. 1120) si Sfantul Augustin, in *De civitate Dei*, s-au preocupat de aceasta chestiune, luand ca temei al cugetarilor lor un apocrif tarziu al *Oracolelor sibiline*, in special primele lui douazeci si sapte de versuri. Cu prima litera din fiecare vers se formeaza acrostihul „IESOUS CHREISTOS THEOU UGUIOS SOTER STAUROS" („Iisus Christos Fiul Dumnezeului Mantuitor Cruce"), ansamblu care se reduce la acrograma „ICHTUS".

Ancora este un simbol drag grecilor si latinilor, care semnifica speranta si stabilitatea. Corabia prinsa de furtuna spera sa ajunga intr-un port in care sa poata arunca ancora. Dupa zbuciumul elementelor, portul salvarii este o oaza de liniste. Sfantul Pavel afirma: „Nadejdea pusa inainte, pe care o avem ca pe o ancora a sufletului, neclintita si tare, intrand dincolo de catapeteasma, unde Iisus a intrat pentru noi ca inaintemergator." Fie ca este pictata cu miniu pe placile epitafurilor, fie ca este sapata in marmura, gasim aceasta ancora in cimitirele Priscilei, Domitillei si San Callisto, precum si in Coemeterium Majus. In aproape o suta din epitafurile Priscillei, ancora se regaseste singura sau alaturi de peste sau de ramura de palmier. Ilustrarea cea mai simpla este o vergea surmontata de un inel care se termina cu doua brate mai mult sau mai putin curbate reprezentand carligele. Uneori intre cele doua brate mai poate exista inca un inel. Alteori, bratele care figureaza carligele se ingusteaza si se apropie, formand un fel de varf de sageata. Foarte adesea este prezenta o bara orizontala sub inelul superior, bara ce alcatuieste impreuna cu vergeaua principala o cruce. De aici si numele de „ancora cruciforma" acordata acestei figuri. Ideea disimularii crucii sub forma unei astfel de ancore a aparut de timpuriu in catacombele din secolul al II-lea.

Pestele este simbolul „apei vii", el apare ca o tema la Proorocul Iezechiel: „aceasta apa curge in partea de rasarit a tarii si va cobori si va intra in ses si va intra in mare si apele se vor face sanatoase (…) peste va fi foarte mult pentru ca va intra acolo apa aceasta si apele din mare se vor face sanatoase (…) vor fi pesti de tot soiul si foarte numerosi" (Iez. 47, 8-10). Are profunde implicatii spirituale deoarece poate fi tradus si ca simbol al reinvierii, al vietii.

Nu intamplator Hritos isi alege primii ucenici din randul pescarilor (Simon, Andrei, Iacob si Ioan), chemandu-i astfel: „Veniti dupa Mine si va voi face pescari de oameni"(Mt. 4, 19). Vorbind multimilor in parabole Hristos aseamana Imparatia Cerurilor unui navod aruncat in mare care aduna tot felul de pesti.

In stransa legatura cu apa vie a botezului, dupa cum reiese din textul ce apartine lui Tertullian: „noi pestii ne nastem in apa ca Hristos, nu ne mantuim astfel decat prin

apa”. Simbolul pestelui apare uneori figurat alaturi de cosurile de paine revocand minunea inmultirii painii si a pestilor (Mt. 14, 15-21; 15, 32-39) fiind o prefigurare a Cinei celei de Taina si apoi a Sfintei Euharistii.

Mesajul acestui simbol este un indemn de traire a sfaturilor evanghelice. Crestinii purtau la gat pestisori din sidef sau metal cu inscriptia „fie mantuirea ta!”

Fig.2 sculptura reprezentand scena

in care proorocul Iona este inghitit de chit

I.2.Monograma

Fig. 3 **Monograma** de pe un sarcofag din secolul al V-lea

Fig. 4 **Monograma**, Filocalia

Monograma este „un semn compus din literele initiale ale numelui si prenumelui unei persoane, aplicat pe diverse obiecte prin scriere, brodare sau gravare” (potrivit Dictionarului explicativ al limbii romane). Inca din timpul lui Filip al Macedoniei (cca. 336) s-au descoperit pe monedele apartinand cetatenilor monograme grecesti. La Roma, in timpul Republicii intalnim monograme pe monede consulare si pe medaliile familiilor importante. Imperiul va continua aceasta moda in special pe peceti si pe montura inelelor. Era vorba de autentificarea actelor sau scrisorilor in ceara, monograma era utilizata drept semnatura.

Monograma lui Hristos are o semnificatie deosebita, fiind vorba de o pecete. Aceasta pecete nu-si capata intreaga sa dimensiune decat atunci cand este apropiata de semnul thav. Potrivit lui Jean Danielou litera thav era semnatura Domnului care continea intr-un anume fel, simbolic prezenta divina: „semnul thav reprezinta numele lui Iahve”. Initialele grecesti I (iota) si X (hi) ale lui Iisus Hristos se potriveau pentru a se suprapune pecetii cu semnul , si in plus in partea stanga se afla litera alfa din alfabetul grecesc („A”) si in partea dreapta a monogramei se afla litera omega a alfabetului grecesc („Ω”) care semnifica Inceputul si Sfarsitul. [Iisus Hristos spune: „Eu sunt Alfa si Omega, Inceputul si Sfarsitul”. Apocalipsa 21, 6.]

Monograma a fost utilizata mai intai ca o abreviere grafica a numelui Mantuitorului Hristos; ea dateaza din secolul al III – lea. Chiar daca s-au facut unele descoperiri arheologice – epitaful din cimitirul San Callisto – in care este prezenta o parte din monograma lui Iisus Hristos, doar sub domnia lui Constantin cel Mare – o data cu libertatea de expresie a crestinilor - s-a trecut definitiv de la abreviere la simbolul monogramei, care de atunci se va numi „monograma lui Hristos”, denumire care vine din grecescul *chrismos.*

Se cunoaste lupta dintre Constantin cel Mare si Maxentiu de la Podul Milvius, in care i s-a aratat in vis lui Constantin cel Mare faptul ca „sub acest semn vei birui”. Aceasta lupta este descrisa de poetul Lactantiu in lucrarea lui *De mortibus persecutorum* „Constantin a primit ordinul de a pune sa fie reprezentat pe scuturile soldatilor semnul divin si de a lupta astfel. El a facut ceea ce i s-a poruncit, a pictat litera X transversata de o bara al carui varf este usor intors si forma astfel monograma lui Hristos, apoi armata, aparata de acest nume sfant, a tras sabia pentru a lupta.” Astfel se explica pasajul crucii de flacari din viziunea monogramei lui Hristos, care este in acelasi timp semnul ungerii si numele lui Hristos. Pe cer a aparut „prin acest semn vei invinge”, Constantin cel Mare l-a adoptat, asigurandu-si certitudinea victorii. Potrivit lui Eusebiu, cu ocazia diferitelor batalii, Constantin cel Mare va purta semnul pe partea din fata a coifului. Cea mai mare parte din succesorii sai au inteles foarte bine mesajul si l-au adoptat la randul lor, monograma distingandu-se clar de celelalte stindarde. Numele dat semnului este *labarum*, acest fapt apare consemnat la Grigorie de Nazians (cca. 360). Incepand cu Constantin al II-lea *labarum-ul* va deveni mai frecvent pe monede. Se poate observa intre doi militari care il pazesc, sau se poate observa tinut in mana de imparat.

Ajungand la apogeu, moda monogramei s-a impus pentru a simboliza in acelasi timp crucea si pecetea Mantuitorului.

S-au descoperit sarcofage unde monograma lui Hristos este inconjurata de o cununa. Prezenta monogramei lui Hristos in acest context semnifica victoria, cununa finala si slava intru Hristos. Pe o cuva de la Sant Ambrogio din Milano (secolul al IV-lea), monograma este incadrata de doi porumbei si de literele alfa – „A" – si omega – „Ω". In centrul fetei anterioare a sarcofagului numit al Sfantului Drausin provenind de la Soissons, aflat in prezent la Luvru (sec. al VI-lea) monograma lui Hristos este incadrata de doua litere impodobite cu un butuc de vita de vie care formeaza o cununa, intr-un cerc.

Fig. 5 **Monograma**

Acest simbol – monograma lui Hristos – aproape ca socheaza prin dinamism. Miscarea dura a dreptelor radiale este invaluita de o miscare in spirala a cercului in care este inscrisa si te trimite la taina Persoanei divino-umane a Mantuitorului Hristos, Dumnezeu si Om.

I.3. Crucea

rucea este simbolul hristic prin excelenta si reprezinta marele mister al crestinismului: Jertfa Rascumparatoare si biruinta asupra mortii a Mantuitorului Hristos – Lumina Lumii care „lumineaza intru intuneric”[2]. Ca expresie si ca marturie a acestui adevar de credinta primii crestini au confectionat si decorat obiecte de iluminat in forme care sugereaza sau arata semnul crucii, transformand astfel obiectele de uz casnic in mijloace de propovaduire si recunoastere.

In catacombe, crucea apare disimulata sub diferite forme, ca de exemplu: catarg de corabie, ancora etc. Pe la sfarsitul secolului al II-lea, s-au descoperit, in ruinele romane de la Cirencester (Marea Britanie) si de la Dura-Europos, graffiti reprezentand criptograme in forma de palindrom. Ceea ce este foarte interesant la aceste criptograme este faptul ca erau compuse din cinci cuvinte de cinci litere care, de pe oricare latura a patratului le-am citi alcatiesc mereu aceleasi cuvinte.

ROTAS SATOR

OPERA AREPO

TENET TENET

AREPO OPERA

SATOR ROTAS

Daca admitem ca T care se gaseste in centrul fiecarei laturi reprezinta semnul *tau* (forma si simbolul semnului Domnului – Clement din Alexandria), atunci putem considera ca A si O care-l inconjoara nu sunt altceva decat *alfa* si *omega*, prima si ultima litera a alfabetului grec, asa cum sunt*alef* si *thav* in alfabetul ebraic. In aceste conditii cuvantul „tenet” de pe orizontal si cuvantul „tenet” de pe vertical formeaza o cruce cu bratele egale, de unde se poate deduce ca crucea „tine”, „sustine” sau chiar „retine”. Data fiind pozitia lui T inconjurat de A si de O, ar putea fi vorba de Hristos Insusi care sustine lumea, in cele patru puncte cardinale, prin cruce.

In perioada anterioara secolului IV si dupa aceea crucea era „ascunsa” intre elementele decorative. Legitimarea apartenentei la comunitatea crestina se facea si prin gravarea crucii pe diferite obiecte. De cele mai multe ori crucea este asociata cu alte

elemente iconografice. De pilda, in reprezentarile din cubicullum-ul Sfintei Cecilia crucea este incadrata de doi miei; gema de la Resca reda crucea incadrata de doi pesti iar in mozaicurile de la Ravenna datand din prima jumatate a secolului V crucea este purtata de catre Blandul Pastor. Dupa triumful crestinismului din timpul imparatului Constantin cel Mare crucea a devenit semn imperial si este figurata la loc de cinste in spatiul privilegiat al absidelor si boltilor. Datand de mai bine de un secol in absida Basilicii Santa Pudenziana din Roma (362 sau 398) poate fi contemplata si astazi drept una din cela mai vechi figuri de acest tip.

Identificata de la inceput ca fiind „semnul Fiului Omului”[3], crucea a devenit calea de a urma pe Iisus Hristos: „Daca voieste cineva sa vina dupa Mine, sa se lepede de sine, sa-si ia crucea si sa-Mi urmeze Mie.”[4]. Toti martirii au suferit „cu ochii tinta la Cel ce incepe credinta si o desavarseste, la Iisus, Cel ce’n locul bucuriei care-I statea’nainte a indurat crucea, in dispretul rusinii, si a sezut de-a dreapta tronului lui Dumnezeu”[5]; acest aspect aduce marturie ca nu exista experienta a Imparatiei lui Dumnezeu fara Cruce.

Fig.6 Cruce simpla simbolizand atat patimile

Mantuitorului cat si lumina

biruitoare, mozaic sc.IV

Toti sfintii martiri marturisitori ai Invierii lui Hristos, mucenici si cuviosi parinti sunt redati in iconografie purtand crucea ca semn de biruinta.

Nedespartita de Taina Intruparii Rascumparatoare, Crucea este semn al iubirii lui Dumnezeu fata de om si a omului fata de Dumnezeu exprimata prin jertfa caci „Hristos implineste o lege pe care involuntar si natural trebuie sa o implineasca toata zidirea. E o lege suprema dupa care tot ce e muritor trebuie sa moara pentru a primi nemurirea () faptura ori se mistuie duhovniceste ca omagiu adus lui Dumnezeu daca vrea sa traiasca prin El sau e omorata de pacat si pedeapsa.”[6] Astfel intreaga creatie isi gaseste finalitatea ei in aceasta orientare hristocentrica prin Cruce caci „cele vazute se cer dupa Cruce (..) Iar cele inteligibile au trebuinta de mormant” (Sfantul Maxim Marturisitorul) dar nu in sensul disparitiei fapturii deoarece ”Hristos le circumscrie pe toate in Sine, dar nu le desfiinteaza; le ridica pe planul relatiei prin har cu El, adica le mantuieste prin iubirea Lui.”[7]

Biserica isi are radacina in lemnul Crucii iar crestinii sunt ramurile ei caci datorita ” Crucii Saleexistam pentru a inalta stindardul de-a lungul veacurilor prin Invierea Sa si pentru a aduna pe sfintii Saiin unicul trup al Bisericii Sale “ (Sfantul Ignatie episcopul Smyrnei);In Traditia Bisericii Ortodoxe venerarea Crucii este nedespartita de lauda Invierii „Crucii Tale ne inchinam Hristoase si Sfanta Invierea Ta o laudam si o slavim”(Troparul Sfintei Cruci). Paradoxal: in lumina Invierii se vede realitatea tragica a Crucii deoarece Hristos Dumnezeu „ S-a smerit pana la moarte si inca moarte pe Cruce” pentru a zdrobi puterea mortii si a pacatului „cu moartea pe moarte calcand si celor din morminte viata daruindu-le” (Troparul Invierii). Deasemenea semnul Sfintei Cruci preceda sau urmeaza savarsirea Sfintelor Taine prin care Mantuitorul uneste cu Sine si cu Biserica Sa pe toti cei care cred in EL „totul este indeplinit prin Cruce. Botezul este infaptuit prin Cruce; punerea mainilor (hirotonia n.n) se face prin semnul crucii”(Sfantul Ioan Gura de Aur). Semnul Crucii este asociat cu botezul insusi prin care cel botezat se imbraca in Hristos primind „pecetea darului Sfantului Duh”in chipul crucii,tunde pe cel ce primeste un nume tot in chipul crucii pentru ca prin cruce crestinul sa aduca si sa se

Fig. 7 **Cruce cu un singur brat**, sculptura

aduca jertfa de lauda Celui ce din iubire fata de oameni S-a Jertfit. Nu exista, cred, un simbol crestin mai viu si mai adevarat decat crucea. Ea este definita de G.Champeaux ca fiind „baza tuturor simbolurilor de orientare la nivelul diferitelor stagii de existenta ale omului”. Se pot deosebi patru tipuri principale de cruci: crucea fara varf (in forma de T), crucea cu varf si cu o singura bara orizontala, crucea cu varf si cu doua bare orizontale, crucea cu varf si cu trei bare orizontale; fiecare exprima o anumita percepere traita si interpretata simbolic.

Crucea in forma de T ar simboliza si sarpele tinut de un par, moartea invinsa prin jertfa. Ea avea un sens misterios inca din Vechiul Testament, deoarece semnifica lemnul pentru jertfa pe care-l ducea Isaac in spinare si avea acesta forma. Crucea cu o singura bara orizontala este crucea Evangheliei. Cele patru brate ale ei simbolizeaza omenire totala, chemata la Hristos din cele patru zari.

Piciorul crucii infipt in pamant reprezinta credinta asezata pe temeiuri adanci, bratul superior al crucii arata nadejdea care urca spre cer. Largimea crucii este perseverenta pana la capat.

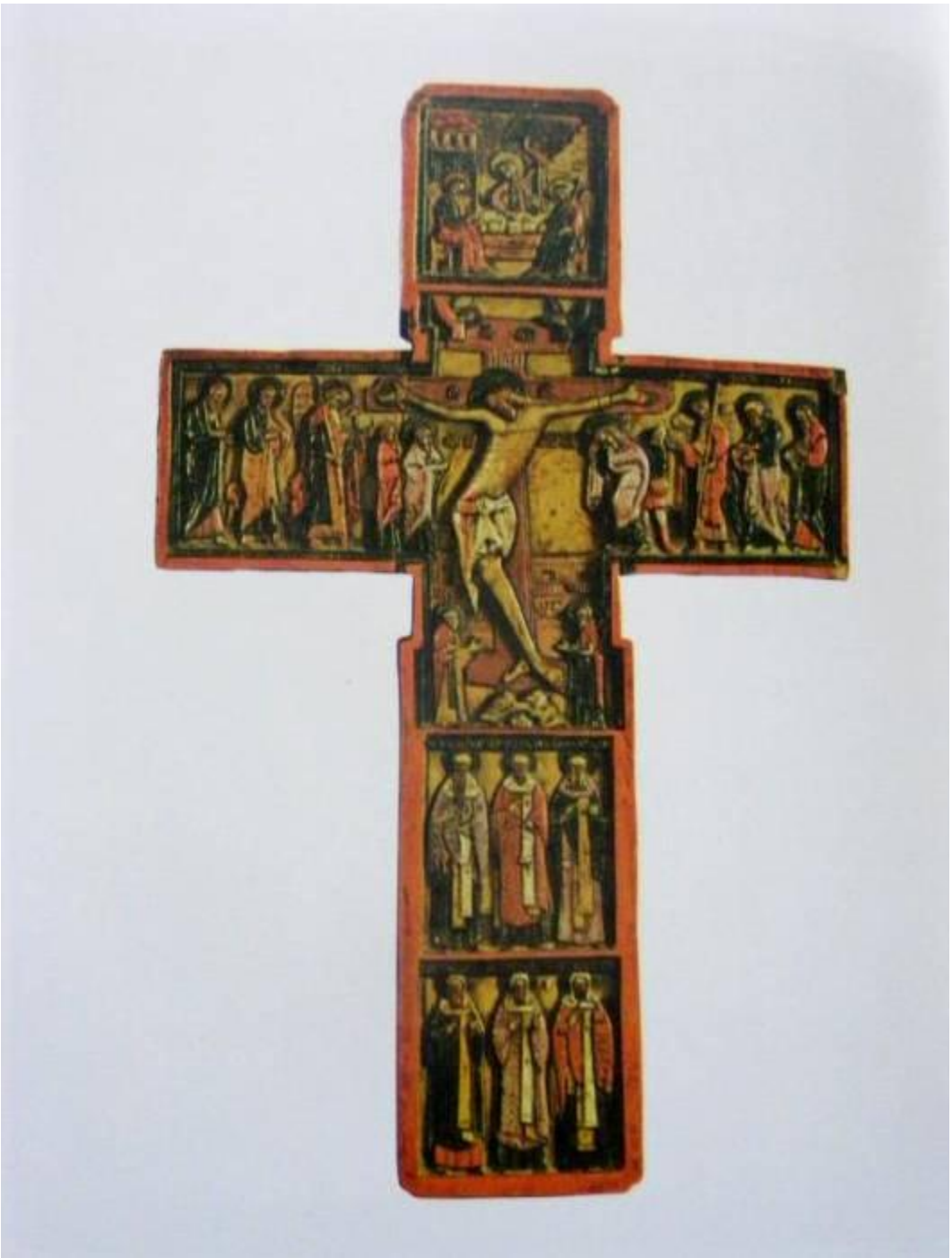

Fig.8 **Cruce sculptata portabila**, ruseasca, din prima jumatate a secolului al XVI-lea

I.4. Mielul si Bunul Pastor

Fig.9. **„Bunul Pastor”**,catacomba romana

Animale prin excelenta destinate sacrificiului, ovinele ocupa un loc privilegiat atat in Biblie, cat si in simbolismul religios al iconografiei comunitatilor iudaice si crestine. Berbecul era considerat o jertfa mai placuta lui Dumnezeui decat mielul, deoarece era folosit pentru arderea de tot sau ca jertfa de mantuire.

Odata cu revelatia ebraica simbolul milului isi va intregi semnificatia: Mielul (sau oaia) simbolizeaza, in primul rand, pe israelit, membru al turmei lui Dumnezeu sub ascultarea ’pastorilor spirituali’. „El va paste turma Sa ca un Pastor si cu bratul Sau o va aduna. Pe miei ii va purta la Sanul Sau si de cele ce alapteaza va avea grija” [8]. Imaginea va fi reluata si de crestinism (Luca, X, 3; XV, 3; Ioan, XXI, 15-17). In Faptele Apostolilor, VIII, 32, Ingerul ii cere lui Filip sa citeasca urmatorul pasaj din Scriptura (dupa Septuaginta): „*Ca un miel care se aduce spre junghiere si ca o oaie fara de glas inaintea celui ce-o tunde, asa nu si-a deschis gura sa*”. Cei alesi sunt biruitori prin taierea Mielului. Mielul ii va invita la cina nuntii Sale care-l va uni cu Biserica, mireasa sa. [9]

Oaia servea acelorasi jerfe ca si berbecul, dar era interzis sa omori in acelasi timp oaia si mieii ei.[10] In Vechiul Testament Abbel a fost primul care le-a oferit ca jertfa deoarece, mielul era simbol al inocentei si al blandetii si era placut inaintea lui Dumnezeu. La sfarsitul veacurilor, acest animal va traii in pace cu animalele cele mai feroce. In Isaia, XI, 6 se spune: „atunci lupul va locui laolalta cu mielul.” In acest sens mielul este un simbol eshatologic. Un studiu detaliat al ritualurilor de sacrificare face sensibila

Fig.10 **„Mielul”**, mozaic, Ravenna, Capela arhiepiscopala, 494-519

continuarea semnificatiilor lor simbolice, pana in cele mai mici detalii. Astfel, tasnirea sangelui mantuitor a lui Hristos pe cruce nu este lipsit de legatura cu sangele izbavitor al mielului sacrificat, cu care evreii ung usciorii si pragul de sus al usii spre a indeparta fortele raului de casa lor. Cand Sfantul Ioan Botezatorul a zis, vazandu-l pe Hristos: „Iata mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridica pacatul lumii.”[11], spusele lui trimit cu siguranta, macar partial, la tema sacrificiului. Accentul pascal apare in prim planul

celei dintai epistole a Sfantului Apostol Petru[12]: crestinul este eliberat, precum, odinioara, Israel din Egipt, prin sangele unui Miel: Iisus Hristos. Sfantul Apostol si Evanghelist Ioan[13] si fantul Apostol Pavel[14] afirma ca moartea lui Hristos desavarseste sacrificiul mielului pascal. Totusi crestinismul primitiv poate, de asemenea, fi legat de profetia Vechiului Testament pe care o gasim la Isaia (53, 7) care vesteste sosirea unui Mesia chinuit, simbolizat prin imaginea unui miel dus la taiere.

Pentru a se evita confuziile, conciliul desfasurat la Constantinopol in anul 1962, a hotarat sa-L reprezinte pe Hristos cu bratele desfacute in forma de cruce si nu sub chip de miel, nici inconjurat de Soare sau de Luna, ci cu aspect omenesc. Cu toate acestea, atributele conferite Mielului sunte cele ale lui Dumnezeu Insusi. Asa cum am vazut mai sus mielul si oaia ii reprezinta si pe apostoli. In egala masura, aceste animale sunt si simbolul credinciosilor. Pe monumentele din primele secole, mieii si oiile sunt reprezentati in numar mare, ceea ce simbolizeaza adunarea crestinilor, fie cea actuala – Biserica – fie cea eshatologica.

Fig.11 **Bunul Pastor in Paradisul terestru**, sec.V, Ravenna, Mausoleul Galla Placida

In perioada veterotestamentara Proorocul Iezechiil vorbeste de un Pastor care va aduna pe fiii lui Israel si va locui in mijlocul lor in templul ce va fi (Iez. 34; 37) iar Proorocul Isaia vesteste cu putere domnia viitoare a lui Dumnezeu care va aparea atunci ca un adevarat Pastor: „Suie-te pe muntele inalt ca sa vorbesti Sionului vestea cea buna () iata Domnul Dumnezeu vine cu putere si porunceste cu bratul Sau. Iata ca plata este cu El si rasplatirile vin inaintea Lui. El isi va paste turma ca un pastor, va lua mieii in brate, ii va duce la sanul Lui si va calauzi oile care alapteaza”[15]. Aceste proorocii au avut un puternic impact in perioada de dupa exil cand domnia viitoare a lui Dumnezeu este pusa in stransa legatura cu templul cel nou[16] si cu starea de curatenie si de sfintenie a poporului[17]. Astfel Iisus Hristos spune despre Sine: „Eu sunt Pastorul cel Bun care sufletul Sau si-L pune pentru oi”[18] „si am venit pentru oile cele pierdute din casa lui Israel”[19].

Pictata in catacombe sau sculptata in basoreliefuri si atoreliefuri scena Bunului Pastor apare inca din secolul I ca una din cele mai explicite imagini ale Mantuitorului Hristos Dumnezeu intrupat care ia pe umeri oaia cea pierduta a firii umane, o uneste cu divinitatea Sa si o mantuieste prin Jertfa Sa de bunavoie. In mozaicurile de la Ravenna, scena Bunului Pastor surprinde pin dinamica, sunt folosite culori complementare, cum ar fi galbenul, albastrul, auriul. Pe fundalul albastru transparent, cea mai profunda si cea mai nemateriala culoare, prezenta dintre cele din mozaicul de la Ravenna, contureaza silueta

Pastorului intr-un vesmant auriu ca exponent al vesniciei. Aici stilizarea elenista se subordoneza simbolisticii crestine (aoreola si crucea este de aur). Aceasta scena, imagine a mantuirii este libera de orice context istoric. Masajul ei strabate inimile si veacurile cu aceeasi prospetime si pregnanta: Hristos mantuieste!

Dintre toate simbolurile paleocrestine Bunul Pastor, alaturi de oranta, este cel mai elaborat, iar alaturi de *Ichtus* este cel mai raspandit simbol.

Fig.12 Bunul Pastor, sculptura in fildes

Fig.13 **Bunul Pastor**, Catacomba Sf. Calixt Roma, sec. III

Fig.14 **Bunul Pastor**, Catacomba Romana, sec III

I.5. Oranta

Intr-o epoca in care simbolul religios facea parte integranta din viata omului, reprezentarea orantului si, mai ales, cea a orantei avea un caracter profund religios: acela de a sta la rugaciune cu mainile intinse sau intoarse catre cer intr-un gest care poate fi de implorare,de adoratie sau de jertfa „sa ridicam inimile si mainile noastre la Domnul din cer”[20]. Cele mai vechi reprezentari masculine ale acestui tip infatiseaza personaje din Vechiul Testament, ca de exemplu: cei trei iudei in cuptor, din Capella Greca (cimitirul Priscillei,secolul al III-lea), Avraam si Isaac (cimitirul San Callistro,sfarsitul secolului al III-lea), Daniel in droapa cu lei (secolul al III-lea).

Atitudinea orantului trebuia, intr-un fel, sa amintesca de bratele lui Iisus Hristos cel Rastignit si nu putea lipsi de pe monumentele funerare. La inceput, orantii si orantele ii reprezinta pe cei defuncti, ale caror nume era mentionat pe epitafurile vremii lor; dar pentru ca defunctul devenea un suflet, foarte repede, orantul va fi identificat nu cu „invelisul” trupului, ci cu acest suflet care trebuie sa-si gaseasca drumul spre cer; astfel, pentru ca se roaga, oranta simbolizeaza si sufletul in comuniune cu Dumnzeu. Dar pentru ca sufletul (anima in limba latina, ame in limba franceza) este la genul feminin, el va fi reprezentat sub forma orantei, indiferent de sexul celui mort. Astfel, s-a descoperit, in

cimitirul San Callistro, reprezentarea orantei intre doi maslini incarcati cu masline, ca o preanchipuire a Paradisului; inscriptia de pe sacofrag indica faptul ca defunctul era un barbat cu numele de Faustin. Personificarea sufletului printr-o tanara femeie facea parte din conventiile epocii. Oranta va fi reprezentata in scene precum: oranta intre doi maslini incarcati de masline, oranta flancata de doi arbori in care stau porumbei, vita-de-vie, etc toate acestea simbolizau trecerea sufletului spre Paradis.

Figura orantei pe un mormant nu simboliza doar sufletul defunctului ci putea fii imaginea Bisericii care mai tarziu se va transforma in Sfanta Maria, mama lui Iisus, reprezentata in aceasi atitudine (mijlocul secolului al IV-lea) asa cum o atesta pictura „Fecioara cu pruncul" din Coemeterium Majus. Trecerea de la oranta la Sfanta Fecioara Maria a avut loc prin intermediul tipului de oranta eclezieastica, in momentul in care „tipul Maria si tipul Biserica au capatat in iconografie si in teologie atat de multe trasaturi comune, incat era dificil sa mai discerni o reprezentare de alta."[21] S-a descoperit la San Maxim o dala de marmura pe care este reprezentata oranta fara trasaturi particulare, deasupra careia sta scris: „Maria Virgo Minester de Templo Gerosale" („Fecioara Maria slujind la Templul din Ierusalim"). Aceasta dala reprezinta, in studiul actual al cercetarilor, imaginea cea mai veche a Fecioarei Maria ca oranta.

O alta serie de orante simbolizeaza sufletul in momentul in care acesta este judecat. Asa cum porumbelul ca simbol reprezinta sufletul, oranta este simbolul trupului invierii. Imaginea tinerei femei cu bratele ridicate catre cer, atat de frecventa pe epitafurile din primele secole, apartine, ca simbol, perioadei constantiniene.

Din catacomba Sfintei Priscilla, se poate observa splendoara vesmintelor presupuse ale Sfintei Priscilla. In Faptele Sfintei Agnes, se spune cum, opt zile dupa moartea sa, martira a aparut in fata parintilor imbracata in panzeturi scumpe, „aura textis cycladibus induta". Pretiosul vesmant al orantei reprezinta trupul sau de slava.

Fig15 **Maica Domnului a Intruparii** (a Semnului, Znamenie), este printre cele mai venerate icoane ale Maicii Domnului, reprezentata cu mainile ridicate; apartine Maicii Domnului Oranta, cu Hristos la pieptul ei .

Astazi imaginea orantei este reprezentata de icoana Maicii Domnului „Rugatoarea” alaturi de Fiul ei Iisus Hristos, reprezentat ca Emanuel, pruncul Cel mai inainte de veci.

Fig16 **Iisus Hristos binecuvantand**, fragment fresca, sec. al XVI-lea

I.6. Corabia

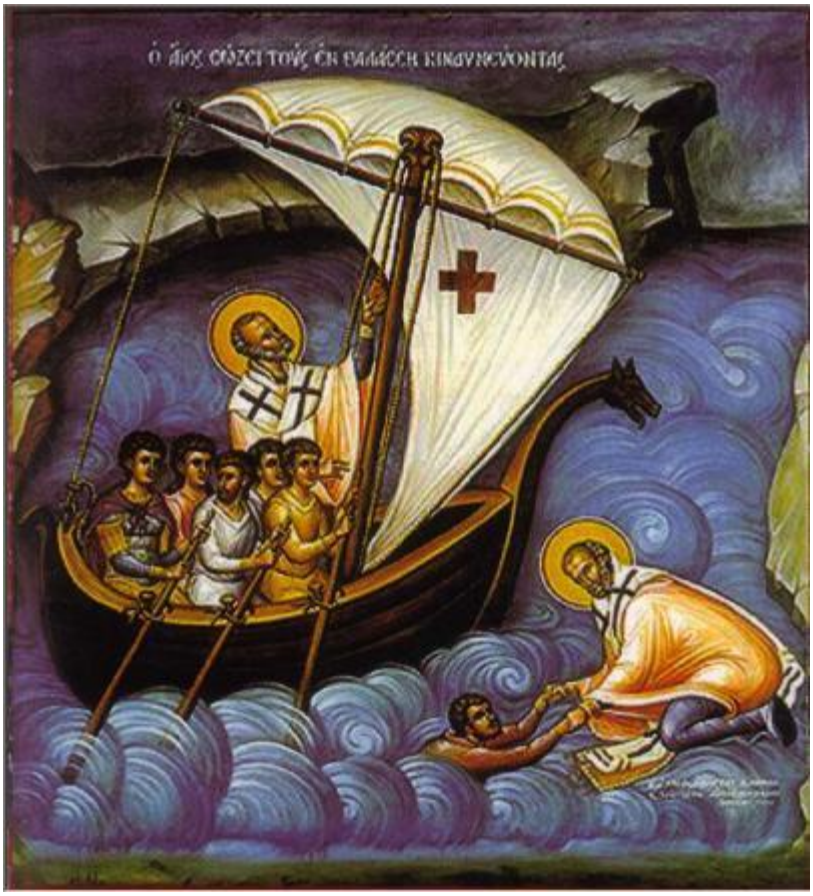

Fig. 17 **Sfantul Nicolae ajutatorul celor din nevoi**

Corabia ca simbol are o mare vechime, iar catargul care este in varful corebiei reprezinta crucea; aceasta imagine este considerata a reprezenta Biserica.

In scrierile veterotestamentare nu sunt prea multe locuri in care sa apara simbolul corabiei, acest fapt se datoreaza faptului ca israel nu era un popor de navigatori. Solomon este cel care a poruncit sa i se construiasca o flota pentru a aduce aur, fildes, maimute si pauni. La fel si regele Iosafat a dorit sa aiba o flota, dar, intovarasindu-se cu nelegiuitul Ohozaia, a suferit o pierdere uriasa, toate corabiile lui fiind sfaramate in port de o furtuna.

In Noul Testament nu sunt evocate decat calatoriile pe Lacul Tiberiadei, pe care umbla pescarii galileeni in cautare de peste, infruntand furtuni. De altfel, singurul dintre evanghelisti care ii aminteste este Ioan. In Matei VIII, 23-27, este descris un vant puternic pe mare. Ucenicii lui Iisus se afla intr-o corabie. In timp ce Iisus dormea, ucenicilor li se face teama. „L-au desteptat zicand: „Doamne, mantuieste-ne, ca pierim.” Iisus le-a zis: „De ce va este frica, putini credinciosilor?” S-a sculat atunci, a certat

vanturile si marea si s-a facut liniste deplina. Iar oamenii s-au mirat zicand: „Cine este Acesta ca si vanturile si marea asculta de El?”” In Matei, XIV, 24-33, scrie: „Iar corabia era acum la multe stadii departe de pamant, fiind invaluita de valuri, caci vantul era impotriva. Iar la a patra straja din noapte, a venit la ei Iisus umbland pe mare.” Ucenicii s-au inspaimantat, crezand ca vad o fantoma. „Petru () a zis: „Doamne, daca esti Tu, porunceste sa vin la Tine pe apa.” El i-a zis: „Vin-o!” Iar Petru coborandu-se din corabie, a mers pe apa si a venit catre Iisus. Dar vazand vantul, s-a temut si, incepand sa se scufunde, a strigat, zicand: „Doamne, scapa-ma!” Iar Iisus, intinzand indata mana, l-a apucat si a zis: „Putin credinciosule, pentru ce te-ai indoit?” Si suindu-se ei in corabie, s-a potolit vantul.” Marcu, IV, 37, reia prima intamplare, iar VI, 47-51, pe a doua. Luca, VIII, 23-25, nu marturiseste decat despre prima minune, iar Ioan, VI, 19-20, despre a doua.

Este adevarat ca in aceste texte nu se vorbeste despre corabie decat pentru a aminti ca ucenicii se aflau la bordul uneia. Si tot astfel se intampla cand este vorba despre pescuirile minunate. In Luca, V, 4-11, se spune: „Iisus i-a spus lui Simon: „Mana la adanc si lasati in jos mrejele voastre, ca sa pescuiti.” Si, raspunzand, Simon a zis: „Invatatorule, toata noaptea ne-am trudit si nimic nu am prins, dar, dupa cuvantul Tau, voi arunca mrejele.” Si facand ei aceasta, au prins multime mare de peste, ca li se rupeau mrejele.” Ioan, XXI, 5-11, precizeaza: „Deci le-a zis Iisus: Fiilor, nu cumva aveti ceva de mancare?” Ei I-au raspuns: „Nu.” Iar El le-a zis: „Aruncati mreaja in partea dreapta a corabiei si veti afla.” Deci au aruncat-o si nu mai puteau s-o traga de multimea pestilor.” (Sa retinem acesta *parte dreapta.*)

Aceste teme au o legatura puternica cu simbolul pestelui. Pornind de la aceste texte, se va creiona simbolistica navei, prin simplul fapt ca apostolii s-au confruntat cu o furtuna pe mare; pe de alta parte pescuirea minunata se potriveste foarte bine cu cuvantul Mantuitorului care i-a numit pe ucenici „pescari de oameni.”

Un text care precede *Omiliile* clementine si care se prezinta sub forma unei epistole a lui Clement catre Iacov, document datand din perioada 220-230, este semnificativ pentru simbolistica corabiei. „Intregul corp al Bisericii seamana cu o corabie mare care transporta, pe o furtuna violenta, oameni de obarsii foarte diferite, care n uvor sa locuiasca decat in cetatea imparatiei celei bune. Socotiti ca Dumnezeu este stapanul acestei corabii; ca Hristos este timonierul ei; ca episcopul este straja; presbiterii sunt capeteniile echipajului; diaconii – sefii vaslasilor; catehetii – cei care recruteaza personal; fratii intru credinta – calatorii; lumea – haul mortii; ispitele sunt vanturi potrivnice; persecutiile, pericolele, framantariile de tot soiul – valurile uriase; vorbele ispititorilor si ale falsilor profetii sunt curentii marini si vanturile care sufla dinspre uscat; amenintarile teribile ale marilor judecatori sunt promontoriile si locurile stancoase; oamenii nesabuiti care se indoiesc de fagaduintele adevarului – tinuturile dintre doua mari, locuite de monstri. Pe ipocriti sa-i socotiti pirati. In rest, sa fiti convinsi ca puternicele vartejuri de apa, valtoarea Charybdei, brizantii ucigatori, valurile care se sparg aducand moartea nu sunt altceva decat pacatele noastre. Deci pentru ca, dupa o calatorie fericita pe mare, sa intrati in portul, de acum fara pericole, al cetatii nadajduite, inaltati Domnului rugaciuni demne de a fi implinite () Calatorii sa sada linistiti, fara nici o miscare, pe locurile care

le-au fost atribuite, pentru a nu clatina sau inclina corabia prin neoranduiala. Cei care recruteaza sa aiba grija de solda. Diaconii sa nu neglijeze nimic din ceea ce le-a fost incredintat. Presbiterii – capetenii de echipaj – sa pregateasca atent, pentru fiecare in parte, tot ceea ce este necesar. Episcopul, ca straja care sta tot timpul de veghe, sa asculte numai cuvintele timonierului. Iubit sa fie Hristos, Mantuitorul, Inaintemergatorul! Doar invatatura lui sa fie auzita. Toti, intr-un acelasi cuvant, sa-l roage pe Dumnezeu sa le trimita vanturi prielnice. Toti sa se astepte, in timpul calatoriei, la felurite necazuri, deoarece ei stiu ca traverseaza intinsa si zbuciumata mare a lumii: uneori cufundati in neliniste, expusi persecutiilor, risipirii, foamei, setei, goliciunii, amaraciunii; alteori, dimpotriva, adunati, locuind impreuna, traind in pace; uneori chiar in ghearele gretei, ametelilor, vomitarii – adica marturisind pacatele, pentru a le putea arunca afara, precum nesanatoasa fiere."

Un alt text, datand din secolul al IV – lea, cuprins in *Constitutiile apostolice,* II, 57 are o cuprins in el o puternica simbolistica a corabiei. „Cand aduni Biserica lui Dumnezeu, vegheaza, precum timonierul unei mari corabii, pentru ca adunarea sa se faca in ordine. Spune-le diaconilor, ca unor marinari, sa arate fiecarui frate care ii este locul, ca unui calator. Biserica sa fie orinetata catre rasarit, asa cum sta bine unei corabii."

Un alt text, din primele veacuri crestine, care vorbeste despre simbolistica corabiei, apartine lui Hipolit din Roma si textul se numeste *Tratatul despre Anticrist*, LIX. „Mare este lumea. Biserica, precum o corabie, este scuturata de valuri, dar nu scufundata, deoarece ea este condusa de un timonier experimentat, care este Hristos. Ea poarta in centru-i gloriosul invingator al mortii, ca si cum ar purta crucea lui Hristos. Prora ii este spre rasarit, pupa, spre apus, carena, catre sud. Iar timona ii sunt cele doua Testamente. Paramele ii sunt intinse, ca si milostenia lui Hristos, imbratisand Biserica. Corabia duce cu ea rezerve de apa vie, ca si botezul renascator. La dreapta si la stanga corabiei vegheaza marinari priceputi, precum ingerii pazitori care carmuiesc si ocrotesc Biserica. Odgoanele care leaga antena de varful catargului sunt ordine ale profetilor, ale martirilor, ale apostolilor care odihnesc in imparatia lui Hristos." Epifanie, in a sa *Cutie cu leacuri,* LXI, 3-4, reia, la randu-i, aceeasi metafora. Biserica este corabia. Hristos este timonierul. De retinut ca furtuna ameninta mereu, dar ca sus se afla catargul care simbolizeaza crucea, loc de odihna in imparatia lui Hristos.

Tertulian, in textul sau *Despre botez,* XII, 8, concretizeaza tema corabiei in imaginea Bisericii: „Barca prefigureza Biserica, cea care, pe marea lumii, este zdruncinata de valurile persecutiilor si ale ispitelor, in timp ce Domnul, in marea lui indrumare, pare ca doarme, pana in momentul in care, trezit de rugaciunile sfintilor, pune ordine in lume si reda credinciosilor pacea."

Dintre toate reprezentarile simbolizand Biserica, pe care le-am intalnit, aceea a corabiei este, intr-adevar, cea care tine cel mai bine seama de tulburarile secolului.

Fig18 **Iona inghitit de chit**, miniatura armeana, cca 1600

---

[1] ***Slava de la Laude de ziua de Pasti, glas 5

[2] In. 1, 5

[3] Mt. 24, 30

[4] Mc. 8, 34

[5] Evr. 12, 2

[6] Filocalia, vol. II, trad. de Pr. Dumitru Staniloae.

[7] Idem.

[8] Isaia, 40, 11

[9] Apocalipsa, XIX; 7, 9; XXI, 9.

[10] Leviticul, XXII, 28.

[11] Ioan, I, 29

[12] I Ptr., 18-19

[13] In.19, 36

[14] I, Cor., 5, 7

[15] Is. 40, 9-11

[16] cf. Zah. 2, 10; 8,3

[17] cf. Is. 57, 15; 60, 14; 62, 2

[18] In. 10, 11

[19] Mt. 15, 24

[20] Plangerile lui Ierimia, III, 41

[21] Frederick Tristan, *Primele imagini crestine. De la simbol la icoana, secolele II-IV*, ed. Meridiane, Buc, 2002, pag. 118.